

LUTHER WITTENBERGBŐL NÉZVE

A TÖRTÉNELMI MÉRFÖLD

Mindössze egy mérföld Wittenbergben a távolság a Vártemplomtól Luther egykori kolostoráig, ma a Luther-Múzeum. Ez az egy mérföld az egyetemmel, Melanchthon, Lucas Cranach és Bugenhagen lakóházával, a Stadtkirche és a városháza tiszteletet igénylő épületeivel volt a középponti színtere annak a történelmi eseménysorozatnak, amit lutheri reformációnak nevezünk. Fölvetődik a kérdés a múlt emlékeit kereső emberben, vajon mennyire határozza meg Európa és a világ történelmét máig hatóan az a Luther, aki 1517-től kezdve szembe mert szállni pápával és császárral, és akinek tevékenysége közel ötszáz év után is a csodálat és a „mysterium tremendum” érzését kelti.

Wittenberg, a mai Sachsen-Anhalt német tartomány Elba folyó melletti városa megkülönböztető nevet kapott, mint „Lutherstadt Wittenberg”, és ilyen még egy város van, nem is olyan messze, „Lutherstadt Eisleben”, a reformátor születési helye. A Szász Fejedelemség azonban nemcsak a reformáció korában, a 16. században volt fontos központ német területen. 919-ben Henrik szász herceg a közeli Quedlinburgban rendezte be királyi udvarát, I. Ottó (936-973) pedig, akit 962-ben Rómában koronáztak császárrá, a szomszédos Magdeburgban, „Észak Konstantinápolya” városában uralkodott. 973-ban Géza magyar fejedelem követői jártak erre, és feledtetve a 955-ös Lech-mezei csatát, papokat és különböző szakembereket hívtak Magyarországra. Az 1502-ben Bölcs Frigyes szász választófejedelem által alapított egyetem nyilvántartása szerint Luther és Melanchthon működése éveiben a magyar királyság területéről 442 diák tanult Wittenbergben. A legnagyobb létszámú, külön választott vezetőkkel rendelkező egyetemi „natio” voltak, díszes zászlójukat megtaláljuk a múzeumban.

TRADÍCIÓ ÉS TRADÍCIONALIZMUS

J. Pelikan amerikai szlovák származású professzorunk tanított különbséget tenni tradíció és tradicionalizmus között. Tradíció - ez a holtak élő hite (living faith of the dead), tradicionalizmus pedig az élők halott hite (dead faith of the living). Vajon nem fenyeget-e a veszély, hogy lutheri tradíciónk tradicionalizmussá merevedik? Hogyan lehet Wittenberg, Luther és a reformáció számunkra, evangélikus egyházak számára, Európa és a világ számára több, mint múzeumi kincs, régi teológiai tételek, tanítások, dogmák sora, megszokott egyházi struktúra, hogyan lehet életünk, környezetünk, világunk megújítása, útmutatója, reformációja?

Luther 95 tétele kiszögezése ötszázadik évfordulója, 2017. október 31. közeledtével számolva alakult meg Wittenbergben 1999-ben a Luther-Zentrum, mint független egyesület, együttműködve a már meglévő helyi-városi, tartományi

és egyházi hagyományőrző szervezetekkel, de azoktól függetlenül. A Luther-Zentrum az 1523-35 között épült régi városháza épületében található, igen szerény személyi állománnyal, Dr. Christian Krause püspök vezetése mellett. Ez a központ kérte többször tanácsaimat az elmúlt években Középkelet-Európa egyházaival kapcsolatban, így hosszabb-rövidebb időt tölthettem Luther városában és szerezhettem tapasztalatokat Wittenbergből nézve.

A Luther-Zentrum tevékenységének céljai szorosan kapcsolódnak Luther személyéhez. Távollépjünk, hogy a reformátorból valamilyen feddhetetlen és tévedhetetlen egyháztörténeti alakot, különleges egyházi szentet faragjunk, kétségtelen azonban, hogy amikor a történelmet nem esemény-központúsággal és nem személy-központúan, hanem a történelmi folyamat-tények összefüggéseiben vizsgáljuk, a középkori háttérből az újkoron át máig ható és jövőnk is meghatározó, a reformátor személyéhez kapcsolható fontos tényezőkre, értékekre találunk. Az a meggyőződésünk, hogy Luther személyén, a reformáció egyház- és világújító mozgalmán keresztül Jézus példázata értelmében (Mt 25,14-30) tántumokat, olyan gazdag ajándékot, örökséget kaptunk, amit nem szabad ma elrejtve őrizni falak és egyházi struktúrák mögött, hanem azt kamatoztatni, továbbadni kell, és abból az emberek, a világ javát, üdvösségét, Istennel és emberekkel történő megbékélését kell munkálnunk a 21. században.

Luther személyét elsősorban spirituális-egyházi, teológiai-vallásos oldalról lehet megközelítenünk, ellene mondván más, a nagy történelmi szereplők esetében hasonló, gyakran előforduló „kisajátítási” kísérletnek. Érdekes ebből a szempontból végignézni a wittenbergi múzeum gyűjteményében különböző korok képzőművészeti ábrázolásait a reformátorról, valamint a Luther-filmekből készített összefoglalót (Luthers Bild und Lutherbilder – Rezeptions- und Wirkungsgeschichte 1546 bis 1983). Az elmúlt évszázadok kutatóinak különböző egyháztörténeti-teológiai Luther-értékelését tanulságosan foglalja össze Hans Medick és Peer Schmidt 2004-ben megjelent tanulmánya.¹

A Wittenbergbe látogatók tapasztalhatják, hogy itt a „múzeumba zárt reformáció”, a történelmi értékonzerváló megközelítés veszélye fenyeget. Ezerszámra jönnek látogatók a világ minden részéből, és belefeledkeznek az érdekes részletekbe, az előzetes történelmi-egyházi ismeretek hiánya miatt is. Meglepően sok nem-keresztény, elsősorban japán turista jár erre, akiknek sokat kell magyarázni a reformáció négyes jelmondatát, „Solus Christus, Sola Scriptura, Sola Gratia, Sola Fides” (Egyedül Krisztus, egyedül a Szentírás, egyedül a kegyelem, egyedül a hit). Európai gyökerű amerikai lutheránusok csodálkoznak a furcsa helyzeten, hogy Luther városa nem „lutheránus” egyház területén van, hanem a porosz királyi parancsra uniált Szász Protestáns Tartományi Egyházhoz tartozik (Evangelische Kirche der Kirchenprovinz Sachsen), sőt az egykori szocialista NDK vallásellenes propagandájának hatásaként ma Luther városában a megkereszteltek száma a lakosság 25 %-át sem éri el.

¹ Hans Medick-Peer Schmidt (Hg.), Luther zwischen den Kulturen. Zeitgenossenschaft - Weltwirkung. Vandenhoeck & Ruprecht in Göttingen 2004. S. 11-30: Einleitung – Von der Lutherverehrung zur konfessionellen Lutherforschung und darüber hinaus. Ugyanitt bőséges irodalomjegyzék!

Hadd idézzek a közelmúltból. 2004. október végén telefonált a Luther-Központba a német külügyminisztérium: „Itt van látogatóban a tibeti exil-kormány miniszterelnöke és kísérete Indiából. Az a kívánságuk, hogy fölkereshessék Európa spirituális központjait is, ezért ellátogatnának Wittenbergbe. Kérem, foglalkozzanak velük!” A városnézés után hosszú esti beszélgetés kezdődött a világ vallásainak helyzetéről, buddhizmusról, bibliai spiritualitásról, hitről, imádságról, vallásos művészetéről, Luther kulturális hatásáról is, benne a Biblia fordításáról. Magyar vonatkozásként Körösi Csoma Sándor is említésre került.

A Luther-előtti időből Johannes Gutenberg nevét, a könyvnyomtatás életet, tudományt, kultúrát megváltoztató találmányát (1455), azután Columbus amerikai útját (1492), a reneszánsz és a humanizmus hátterét, benne az egyház intézményével, említettük, hogy a teljesen eltérő, más kulturakörből érkezett látogatóink elé idézzük Európát. Óriási változást jelentett a társadalomban, amikor a reformáció a „vita contemplativa”, a kolostori élet felsőbbrendűségét tagadva, a „vita activa”, azaz a polgári, hétköznapi hivatás családban, társadalomban történő folytatását hangsúlyozta és a lelkiismereti, gondolkodásbeli és cselekvésbeli szabadság „coram Deo”, Isten előtti megélését összekapcsolta a „coram hominibus”, embertársak irányába kötelező felelősséggel.

A lutheri tradíció iránti mai érdeklődésről hadd említsünk még két tény. Az első a római katolikus teológia és különböző egyházi szervezetek részéről figyelhető meg. 2005. márciusában tartotta a Loyola Egyetem, Chicago, nemzetközi konferenciáját Wittenbergben „Luther and Liberty” (Luther és szabadság) címmel. Az amerikai és több európai országból érkező jezsuita résztvevők komoly figyelemmel tanulmányozták a reformátor e témára vonatkozó írásait. A mai katolikus teológiai irodalom áttekintése is mutatja a szokványos ökumenikus érdeklődésnél mélyebbre néző kutatási célokat.²

A másik szokatlan hír Kínához kapcsolódik. A német egyházak küldöttsége 2004 végén az ázsiai országba látogatott, hogy felkeresse az ottani egyházakat és az ott dolgozó németek és más külföldiek alkotta nemzetközi gyülekezeteket. Útjuk során a kínai kormányképviselőkkel is tárgyaltak, akik egy nemvárt kérelmet tolmácsoltak. Segítséget kértek ahhoz, hogy a következő években Luther főbb iratait kínai fordításban adhassák ki. Indoklásul közölték, hogy a reformátor műveit az emberiség kulturális-spirituális kincsei közé számítják és fontosnak tartják, hogy ezeket Kínában ismerjék. A német egyházi küldöttség tagjai természetesen örömmel ajánlották fel ehhez segítségüket. Tudnunk kell ebben az összefüggésben, hogy Yoshikazu Tokuzen professzor és Masaru Mori lelkész korábbi Luther-Zentrumban tevékenykedő kollégáink munkája nyomán eddig már 14 kötet jelent meg Luther műveiből japán fordításban.

Tradíció-örzés tradícionális nélkül, ez Wittenberg feladata a fentebb említett összefüggésben. Teológiai konferenciák, nemzetközi Luther-vándorkiállítás, ifjúsági zárandoklatok Wittenbergbe, egyházi küldöttségek, odalátogató lelkész- és

² Adolf Herte, *Das katholische Lutherbild im Bann der Lutherkommentare des Cochläus*, Nr. 3: Von der Mitte des 18. Jahrhunderts bis in die neueste Zeit. Münster 1943.

Walter Altmann, *Luther and Liberation. A Latin American Perspective*. Minneapolis/Minn. 1992.

Joachim Wanke, *War Luther ein Reformkatholik? Nach-Gedanken zu Werk und Wirkung Martin Luthers aus heutiger Perspektive*. In: H. Medick-P. Schmidt, *Luther zwischen den Kulturen*. Göttingen 2004. 517-522.

gyülekezeti csoportok érdeklődés szerinti programja előkészítése, Luther-kutatás, publikációk adják a mindennapi munkát. Különösen is jelentősnek tartjuk az évente a reformáció emléknepjéhez kapcsolódó, október végén rendezett konfirmációs találkozót. Több ezer fiatal jön ilyenkor össze, nemcsak Németországból, hanem egész Európából. Az a reményünk, hogy úgy, mint 2005-ben történt, magyar konfirmandusok is lesznek közöttük évről-évre. A terveknek határt szabnak a város történelmileg meghatározott lehetőségei, benne az évtizedek alatt elhanyagolt történelmi épületek tatarozásával. A régi háborús sebeket hordozó választófejedelmi kastély, mellette a vártemplom, az elképzelések szerint 2017-re megújulna. A reformáció teológiai és történelmi kutatásával foglalkozó konferenciái központ épülne belőle, digitális könyvtárral, levéltárral, szállodai résszel.

Wittenbergből Lutherre emlékezve segíteni kell a célt megvalósítani, hogy a világ evangélikus egyházai saját kereteik között mérjék fel reformátori örökségünket és gyümölcsöztessék azt ökumenikus összefüggésekben.

LUTHER ÉS RÓMA

Luther szerzetesként rendje megbízásából 1510-11-ben Rómában járt. Az ott tapasztaltak is érlelték egyházmegújítási elhatározását. 1520. június 15-én kelt ellene a pápai átokbulla, amit ő december 10-én nyilvánosan égetett el Wittenbergben. 1521-ben a Wormsban tartott birodalmi gyűlés után kapta a császári-birodalmi kiátkozást. A reformáció tanait és mozgalmát a Trienti Zsinat (1547-63) ítélte el részletesen. Az elkülönülés és szembenállás ilyen tényei után először a II. Vatikáni Zsinat (1962-65) után kezdődtek meg a „római katolikus” és a „wittenbergi katolikus” egyházak között, a Lutheránus Világszövetség (LVSZ) és a Keresztény Egység Elősegítésének Pápai Tanácsa (Vatikán, Róma) között azok a teológiai dialógusok, amelyek több szakaszban végzett nemzetközi együttes munka eredményeképpen 1999. október 31-én Augsburg-Ágosta városában a „Közös Nyilatkozat a megigazulás tanításáról” ünnepélyes aláírásához vezettek.³ A párbeszéd ma is folytatódna és 1995-2006 között új nemzetközi bizottság foglalkozott az egyház apostoliságának kérdésével, katolikus oldalról először Walter Kasper német püspök, majd vatikáni bíborossá történt kinevezése után 2002 után Alfons Nossol lengyel érsek, evangélikus részről pedig Harmati Béla püspök vezetésével. A munkáról a megjelentetett összefoglaló jelentés ad számot, „The Apostolicity of the Church, Study Document, Minneapolis 2006.”⁴

Ha a nemzetközi szinten folytatott párbeszéd mellett az evangélikus-római katolikus felek közti helyi, országos és regionális dialógusokat is számításba

³ Az evangélikus-római katolikus Közös Nyilatkozat a megigazulás tanításáról és ünnepélyes aláírásának dokumentumai. Evangélikus Sajtóosztály – Szent István Társulat, Budapest, 2000.

Lehrverurteilungen – kirchentrennung? Bd.I: Rechtfertigung, Sakramente und Amt im Zeitalter der Reformation und heute, Hg. V.Karl Lehmann und Wolhart Pannenberg, Freiburg 1986.

The Condemnations of the Reformation Era. Do they still divide?. Ed.by K.Lehmann and W. Pannenberg, Minneapolis, 1990.

⁴ 2000-ben a bizottság Olaszországban (Comunità di Bose) ülésezett és Milanóba látogattunk Carlo Maria Martini bíboros meghívására, aki így köszöntött minket: „Nézzenek jól körül, ez itt nem a ’római’, hanem a ’milánói’ katolikus egyház, Ambrosius püspökre visszavezethető külön liturgiával”.. A válasz pedig ez volt részünkről: „Mi pedig a ’wittenbergi’ katolikus egyház küldöttei vagyunk!”

vesszük, igen széles és sokrétű teológiai munkát figyelhetünk meg. Az is tény, hogy sem az evangélikus, sem a római katolikus egyház nem „egyszerre lépő” közösséget jelent, mint a vezényszóra haladó katonai csapatok, hanem teológiai fáziseltolódással, környezetük, történelmük, fejlődésük tényezői adta különbségeket mutatnak fel. Különösen is fontosnak látszik az egyes egyháztestek számára, vajon kisebbségi vagy többségi helyzetben élnek-e. Hazai evangélikusságunkat összevetve a skandináv evangélikussággal, ugyanolyan vonásokat fedezünk fel, mint az olasz vagy spanyol katolikuságot a norvégiai, dániai vagy finn katolikus egyházzal hasonlítva össze. A globalizmus kora teremtette kommunikáció egymás jobb megismerését teszi lehetővé. Luther és Róma, lutheránusok és katolikusok kétségtelenül közelebb kerültek egymáshoz a 20. század, az ökumené százada folyamán a II.Vatikáni Zsinat (1962-65) „katolikus reformációja” után, és ez megóv bennünket mindkét oldalon attól, hogy a 16. századi Wittenberget a mai Rómával hasonlítsuk össze vagy fordítva. El lehet és el kell kerülnünk azt a helyzetet, amikor evangélikus oldalról akarjuk meghatározni, mit jelentett és ma mit jelent a római katolikus álláspont vagy katolikusok akarják számunkra kifejtetni, mit akart Luther és ez ma milyen következményekkel jár.

2005 elején a németországi ökumenében heves vita bontakozott ki Luther, a reformáció, az evangélikus egyházak ordinációs, lelkészavatási értelmezéséről, nemcsak evangélikus-katolikus viszonylatban, hanem evangélikus-protestáns egyházainkon belül is. A vitát az evangélikus egyház (VELKD) tanulmánya indította el „Egyetemes Papság, Ordináció és Szolgálati Meghatalmazás Evangélikus Értelmezés Szerint”⁵ Katolikus oldalról Walter Kasper bíboros, Gerhard Ludwig Müller püspök, Heinz Schütte professzor és mások, valamint evangélikus részről Dorothea Wendebourg professzor kérdőjelezték meg azt a német protestáns gyakorlatot, amikor teológiát és lelkészképző szemináriumot végeztek vagy más gyülekezeti szolgálatra vállalkozók a biblikus-hitvallásos „elhívás-áldás-küldés” (Berufung, Segnung und Sendung, 1 Tim 4,14; 2 Tim 1,6, stb.) helyett „írásban, levélben” kapnak felhatalmazást időben vagy hely tekintetében korlátozott szolgálatra. Ismeretes, hogy Luther és a reformáció nem ismerte el a római katolikus „papi rendet”, mint „a megkereszteltek egyetemes papsága” felett álló, különleges hatalommal felruházott, felszentelt rendet. Az evangélium hirdetésére és a szentségek kiszolgáltatására, a „ministerium” végzésére az egyházban azonban, a korábbi bibliai és apostoli hagyományt megtartva és folytatva lelképásztorokat ordináltak.⁶ Az Àgostai Hitvallás XIV. cikke egyértelműen kimondja, hogy „quod nemo debeat in ecclesia publice docere aut sacramenta administrare nisi rite vocatus”, azaz senki sem taníthat nyilvánosan az egyházban vagy szolgáltathatja ki a szentségeket, ha nincs erre hivatalosan elhíva („rite vocatus”).

⁵ Allgemeines Priestertum, Ordination und Beauftragung nach evangelischem Verständnis, VELKD, Hannover, November 2004.

Stillstand in der Ökumene? Ordinationsverständnis: Streit zwischen Katholiken und Lutheranern. In: epd Dokumentation 12/2005, Evangelischer Pressedienst, Frankfurt am Main 2005

⁶ Luther, 1539, Von den Konziliis und Kirchen: „...man muss Bischöfe, Pfarrer oder Prediger haben, die öffentlich und sonderlich die oben genannten vier Stücke oder Heiltum geben (eigentlich: Reliquien; hier: heilige, heiligende Dinge, das Wort Gottes, die Sakramente, Taufe und Abendmahl, öffentlicher Gebrauch der Schlüssel) geben, reichen und üben. „.

A VELKD egyházi vitára, tagegyházi hozzászólásra bocsátott irata egybefoglalja az „ordináció” és a „felhatalmazás” (Beauftragung) egyházi gyakorlatát a mai német egyházi helyzetre való tekintettel és „korlátlan” és „korlátozott” (uneingeschränkt – eingeschränkt) ordinációt ismer, ami azt a veszélyt rejti, hogy akarva akaratlanul megteremti a „clerus maior” és a „clerus minor” („nagyapok” és „kispapok”) rendjét, hivatkozva ugyan a megkereszteltek, a hívek egyetemes papságának tanítására. A „felhatalmazás” mint „korlátozott” ordináció a hittanárok, lektorok és „prédikátorok” (Prädikanten), a „Vikariat”, azaz „lelkészgyakornoki időt” töltők, a kántorok és sekrestyések-templomgondnokok szolgálatára vonatkozna.

A tanulmány a maga egészében is ellentmondásos, amint erre a VELKD teológiai bizottságának elnöke, Dorothea Wendebourg professzor asszonynak az irathoz fűzött kisebbségi véleménye és mások írása is rámutat, mert az Ágostai Hitvallás XIV. cikke ordinációról szóló meghatározását a nyilvános igehirdetésről és a szentségek kiszolgáltatásáról az attól terminológiailag és alapvonásaiban eltérő felhatalmazásokra alkalmazza.⁷ Az ökumenikus kérdéseknek azzal kíván elébe menni az irat, hogy amikor a mai német tartományi egyházak gyakorlatát az ordináció és a felhatalmazás kettősségében jelöli meg, a 45.számú jegyzet rámutat arra, hogy a lutheránus, uniált és református németországi egyházak más egyházakkal kötött ökumenikus megállapodásaikban aláhúzták azt, hogy az úrvacsora ünneplését náluk mindig ordinált szolgálattevők vezetik. Nehéz megértenünk, hogyan magyarazzuk akkor ezt a most kiadott és a németországi protestáns egyházakra érvényesnek tartott ajánlást.

A vita evangélikus egyházon belül és az ökumenében folyik tovább és ma itt nem tudjuk részletezni. Lássuk meg azonban belőle azt az általános tényt, hogy a 21. században, ma nem egyszerűen Wittenberg és Róma, Luther reformációs tételei és a Trienti vagy az I.Vatikáni Zsinat tételei állnak egymással szemben, hanem a mai világ kihívásaira adott válaszok tekintetében van vita mindkét egyházon belül és ökumenikus összefüggésekben is. Az evangélikus egyházban kérdés újra és újra a Sola Scriptura szerinti igazság, amit Jézus Krisztus, a „megtestesült igazság”, a „Victor quia Victima” (győzött a kereszt vállalásával) keresésében és követésében találhatunk meg. Hát nem óriási probléma ma nálunk egyházunkon belül Magyarországon, mi a reformációnak, Luthernek megfelelő egyházi struktúra vagy liturgia? Miért tették sokan oda a négy reformációs „Sola-sola” mellé ötödiknek a „Sola Structura” jelszavát a zsinati-törvényalkotási harcokban? Micsoda nehéz viták folytak a közelmúltban gyülekezeteinkben, lelkési karunkban az új liturgia körül, noha ezek a kérdések nem a „proprium”, hanem az „adiaphoron” körébe tartoznak! Wittenbergből nézve a német és a magyar és a többi evangélikus egyház úgy lehet „ecclesia semper reformanda” (mindig reformációra szoruló egyház), ha az egyik teológus megfogalmazása szerint nem a „vissza Lutherhez”, hanem az „előre Lutherrel” gondolkodásban és cselekvésben élünk, mert a reformáció nem partikuláris egyházi, hanem univerzális egyháztörténeti

⁷ Dorothea Wendebourg, Sondervotum zu „Allgemeines Priestertum, Ordination und Beauftragung nach evangelischem Verständnis”, in: Stillstand in der Ökumene? Epd-Dokumentation, Nr.12/2005. Frankfurt a.M. 18-23.

Gunther Wenz, Rite vocatus /a. Zu einer Empfehlung der Bischofskonferenz der VELKD. . In: Deutsches Pfarrerberblatt 2/2005. In: Stillstand in der Ökumene; Epd-Dokumentation, Nr. 12/2005. 24-32.

esemény, amit nem adhatunk fel az ökumené kedvéért, hanem azt az ökumené számára úgy kell tovább adnunk, mint ökumenikus eseményt (K. Schmidt-Clausen).⁸ Örömmel állapíthatjuk meg, hogy akad mostanában a magyar ökumenében előbbre vivő vita is ezekben a kérdésekben, mint például Klaus Douglass német teológusnak a reformáció mai értelmezését és gyakorlatát elemző könyvének visszhangja.⁹

LUTHER SZEMÉLYE ÉS MŰVE A 21. SZÁZADBAN

Az elmúlt években II. János Pál pápa betegsége, halála és temetése, majd az új pápa választása körüli egyházi és nem-egyházi híradások és értékelések mutatták, mennyire tudják befolyásolni a nagy történelmi személyek a maguk korát. A mindenkori pápa nemcsak a római katolikus egyház, hanem az egész ökumené és az egész világ számára is felelős küldetést kapott ember, tanító, egyházi vezető. Kellő történelmi távlat kell ahhoz, hogy egy-egy pápa működését igazán felmérhessük, hatását, eredményeit és tévedéseit elemezhessük.¹⁰

Luther személye és műve közel ötszáz év messzeségéből tekint reánk, kellő történelmi távlatból, csodálatra méltó gazdag teológiai és kulturális kincset hagyva az utókorra. Az amerikai Time magazin egyik korábbi, a történelem személyeit a mai élet számára fontosnak ítéltő közvéleménykutatói felmérésében a harmadik helyet kapta, a német ZDF - televízió 2003. októberében tartott felmérése szerint ma Németországban Konrad Adenauer egykori kancellár után a második legismertebb német történelmi személy. Amikornéhány éve a német parlamentben ismertették az összeurópai un. PISA-felmérés eredményét arról, mennyire lemaradtak a német középiskolák az oktatási eredmények terén, az egyik képviselő azonnal idézte Luther 1524-ben kiadott felhívását Némethon összes városának tanácsurainhoz, hogy létesítsenek keresztény iskolákat és azokat megfelelően támogassák.¹¹

A könyvtárnyi Lutherről szóló irodalom gyakori jellemzője, hogy egy-egy központi téma köré csoportosítva próbálták összefoglalni életét és művét, a reformátor azonban nehezen fér bele ilyen elemzésekbe.¹² Hadd próbáljam meg a következőkben néhány újabb megközelítési kísérlet nyomán körülírni, mit jelent ma Wittenbergből nézve Luther az egyházak, az ökumené, a vallások világa és a szekuláris környezet számára.

Vallásos, spirituális élet-megközelítés

⁸ In: H.G.Pöhlmann, Abriß der Dogmatik, 3.Aufl. Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn 1980. 301.

⁹ Klaus Douglass, Az új reformáció, Kálvin Kiadó, Budapest, 2002.

¹⁰ Gondoljunk csak arra, hogy II. János Pál volt az első pápa, aki 1983.december 11-én ellátogatott egy evangélikus templomba, a római Christus-templomba, 1986-ban a római zsinagógában járt, majd 2001-ben Damaszkuszban az Omajaden-mecsetben. Nem feledkezhetünk meg a magyar ökumene számára olyan fontos, 1991. augusztus 18-án a debreceni református nagytemplomban tett istentiszteleti látogatásáról.

¹¹ An die Ratsherrn aller Städte deutschen Landes, dass sie christliche Schulen aufrichten und halten mögen (1524) – WA 15, 46, 22-48, 3; 49, 10-22.

¹² Heiko Oberman, The Two Reformations. The Journey from the last Days to the New World. New Haven 2003.

„Főfoglalkozású” lelkészként, teológusként Luther az élet, a múlt, a jelen és a jövő végső kérdéseivel viaskodott. Kora és mai világunk embere között sokszor óriásinak látjuk a különbséget, elemezhetjük a tudomány, a technika fejlődését, a kommunikációs globalizáció által kicsívé zsugorított világot. Az ember azonban a 21. században is ember maradt és a végső kérdésekre nem tudományos világképe, hanem hitben gyökerező világnézete alapján ad választ. Aki kételkedne ebben, annak bele kell mélyednie a kortárs irodalom és művészet tanulmányozásába, hogy lássa, mennyire ott rejtőzik bennünk a „hunger for transcendence” (éhség a transzcendencia után), amikor kapaszkodókat, biztos pontokat keresünk életünk számára, amikor viaskodunk az emberekben, a környező világban való csalódás vagy az egyedüllét, a félelem, a bűntudat, a halál kérdéseivel. Luther Nagykátéja szerint amin a szívünk csüng, az a mi „istenünk” és hányszor halljuk és látjuk a mai „hitvallásokat”, nekem az élet a pénz, a munka, a család, a siker, az élvezet, stb.

Luther megtanított különbséget tenni „securitas” és „certitudo” között. „Securitas” az ember saját magára alapozott biztonsága, míg „certitudo” az Istenbe vetett hitbizonyosság. A mai un. „modern” embert vallásszociológusok úgy ábrázolják, mint aki „vallásos a maga módján”. Elindul a vallások világában, mint valami nagy bevásárló-plázában és levesz a polcokról egy kis hagyományos kereszténységet, indiai egzotikus szokásokat, csillagjósolást, lélekvándorlást és összegyúrja a maga ízlése szerint. Nem igaz, hogy a modern ember nem vallásos, vallásos bizony, csak a maga módján! Keresztény lehet a háttere, de „erősen másvallású”! A régi NDK területére, ideológiájára gondolva megemlíthetem a „politikai kvázi-vallás”, a szocialista gyakorlat tényeit is. Pártkongresszusok hoztak határozatot, mint zsinatok, volt párthierarchia, csúcsán a „csalhatatlan” főtitkárral. Bevezették a szocialista névadást a keresztelések helyett, a „Jugendweihe” gyakorlatát a konfirmáció ellensúlyozására, a házasságkötés és temetés szertartását.¹³ A korábban ellenségnek kikiáltott Luther 1983-ban a „szocializmus atyja” lett, megpróbálták személyét, hírnevét szocialista módra „államosítani”

Prioritás-keresés

A Luther-szerinti vallásos-spirituális élet-megközelítés nem maradhat a prioritás keresése és megtalálása nélkül. Ezt foglalja össze a négyes hangsúly, Solus Christus, Sola Scriptura, Sola Gratia, Sola Fides (egyedül Krisztus, egyedül a Szentírás, egyedül a kegyelem, egyedül a hit). Luther írásai, prédikációi, vitái a római katolikus egyház vagy más reformációi mozgalmak képviselőivel ezen reformátori-bibliai igazságok alapján folytak. Az elmúlt évszázadok viszont változásokat is hoztak az egyházak életében. A II.Vatikáni Zsinat a reformációval mereven szemben álló Trienti Zsinat és I.Vatikáni Zsinat rendelkezéseitől eltérően a római katolikus egyház megújítását, „reformációját” jelentette. A Szentírás jelentőségét a tanítás és a spirituális élet számára kiemelték, az anyanyelv liturgiai bevezetését elrendelték, az ökumenikus kapcsolatokat szorgalmazták. Az

¹³ Hartmut Lehmann, Das marxistische Lutherbild von Engels bis Honecker, in: H.Medick-P.Schmidt (Hg.) Luther zwischen den Kulturen. Göttingen 2004. 500-514.

Béla Harmati, Die Bedeutung der Religion und der Grundwerte für Nation und Staat. In: Kirche und 'Zivilreligion' weltweit... Internationale Abschlusskonsultation in Bossey/Genf, 1987. In: Epd-Dokumentation, Nr.47/1987. Frankfurt a.M. 1987. 1-11.

ökumenikus dialógusok nagy eredménye volt az 1999. október 31-én Augsburgban aláírt „Közös Nyilatkozat a megigazulás tanításáról”, amint arról már szoltunk.

Jelentős egyháztörténelmi valóság, hogy ez a prioritás-keresés ökumenikus teológiai együttműködéssel történhet. Említettem már a mai római katolikus érdeklődést Luther teológiája és a reformáció iránt. Nem általános katolikus vélemény, de vannak olyan teológusok is, mint például a bambergi dogmatikus Georg Kraus, aki szerint a protestáns presbiterális szukcessziót az episzkopális szukcesszió megfelelőjeként kellene elismerni és ezzel az evangélikus ordinációt is.¹⁴ Bizonyos, hogy a reformációs alaptételek mai teológiai-egyházi alkalmazása evangélikus belső feladatunk. Így például az evangélikus-római katolikus párbeszédekben új jelentőséget kapott annak a már a hitvallási iratokban is jelzett hangsúlynak a kifejtése, hogy „sola gratia” azt is jelenti, „non sine homine”(nem az ember nélkül), azaz Isten kegyelme nem „embertelen”, „erőszakos” kegyelem, hanem felhasználja emberi teremtsébeli adottságaink teljességét. Isten kegyelmét Bonhoeffer szerint nem szabad „billige Gnade” (olcsó kegyelem) módjára megélni! Ugyanígy a „sola fides” azt jelenti, hogy „nunquam sola” (sohasem egyedül), a hit sohasem szabad, hogy egyedül maradjon, mert követnie kell azt a jócselekedeteknek. Itt a jócselekedetek „helye” a fontos! Nem a kegyelem „előtt” sorakoznak, mint érdemszerző tettek, hanem a kegyelem, a hit „után”, hálás következményekként.

Totális életlátás

Több vonást foglal ez a fogalmazás egybe a reformációval és Luther személyével kapcsolatban, amit szokásos amerikai jelöléssel „wholistic approach” (totális, az egész életre figyelemmel lévő megközelítés) kifejezéssel jelölnek. Azaz Luthertől és a reformációtól távol állt az élet, a világ „csóllátása”, a csak teológiai területre való leszűkülés, bezárkózás. Jellemző volt az interdiszciplinaritás, a teológia mellett a különböző tudományok, a művészetek, a zene ápolása. Luther koráljai, Cranach festményei és metszetei nélkül nem tudjuk elképzelni a reformációt! Az iskolák alapítása, a szegények segítése, a diakóniai programok, a családok és a közrend védelme, a munka és a munkás megbecsülése mind része ennek a totális életlátásnak. Lehet, hogy a japán és a kínai kultúra érdeklődése a reformáció iránt ennek a Luther számára olyan fontos életlátásnak is köszönhető?

Humor, hilaritás

Végül hadd húzzam alá a reformátor szimpatikus vonásai közül azt, hogy tudott nemcsak szenvedni, harcolni, ellene mondani pápának és császárnak, hanem tudott nevetni, sokszor saját magán is. Ezeket a vonásait ellenségei korábban igencsak kigúnyolták, kifigurázták, félreértelmezték. A Luther-múzeumban nagy gyűjtemény található a róla szóló gúnyrajzokból. A reformátor hilaritása mögött ott található sokszor idézett kedves igéje, Galata 5,13 szerint a „szabadságra hívtunk el” bizonyossága. Ebbe a szabadságba tartozott bele, hogy szakított a kolostori fogadalmakkal és feleségül vette Bora Katalint. Harmonikus családi életük

¹⁴ Johannes Friedrich, Vorbild Australien... In: Epd-Dokumentation, Nr.12/2005. 41. 43

mindennapjairól, a környező világról mondott véleményükről, vendégeikről adnak számot az „asztali beszélgetések”.

„Vergegenwärtigung” Luthers - Időszerűvé tenni Luthert

Korábbi elemzések szokása volt Luther teológiáját és személyét egy-egy alapvető teológiai fogalom köré csoportosítva bemutatni, ami nagyon meggyőzően hat, mégis bizonyos leszűkítést eredményez. Újabban Oswald Bayer professzor (Tübingen) kísérelte meg, hogy több oldalról megközelítve állítsa elénk az „időszerűvé-tevés” szándékával a reformátort.¹⁵ Wittenberg emlékei, az erlangeni Martin-Luther-Bund és a sokféle megalakult Luther-társaságok, de a magyar Luther-Szövetség együttes célja is az, hogy a reformátor személyéért és örökségéért hálát adva Istennek, időszerűvé tegyünk, kamatoztassuk azt, amit általa adott mindnyájunknak. Így legyen!

Harmati Béla

A Magyarországi Luther-Szövetség 2005. április 30-án Budapesten tartott közgyűlésén elhangzott előadás szerkesztett változata. 2008. március 25.

¹⁵ Oswald Bayer, Martin Luthers Theologie – Eine Vergegenwärtigung. Mohr Siebeck, Tübingen 2003